

Дзяржаўная ўстанова дадатковай адукацыі
“Цэнтр творчасці дзяцей і моладзі Салігорскага раёна”

ПРАЕКТ

“Гліняная цацка – як рукатворны цуд народнага мастацтва”

Выканалі: Наўмовіч Ілля, 13 гадоў;
Чайкоўскі Яўген, 13 гадоў;
Кулеш Ангеліна, 15 гадоў,
навучэнцы студыі “Скарбонка”
Заслужанага аматарскага
калектыву Рэспублікі Беларусь,
кіраўнік Пратасеня М.А.

г. Салігорск, 2017

ПАШПАРТ ПРАЕКТА

Назва праекта: “Гліняная цацка – як рукатворны цуд народнага матстацтва”

Мэта: ўдзяліць большую ўвагу выхаваўчаму і развіваючаму патэнцыялу народнай цацкі як прадмету актыўнага і глыбокага фарміравання культуралагічнай кампетэнтнасці дзяцей і вучнёўскай моладзі.

Тып праекта: даследчая дзейнасць.

Адукацыйная вобласць: дэкарытыўна-прыкладная творчасць.

Метады выкарыстання ў праекце:

- фарміраванне актыўных адносін да народнай творчасці;
- вывучэнне вытокаў гінянай цацкі і далейшага яе развіцця;
- фарміраванне творчага патэнцыяла дзяцей да стварэння глінянай цацкі;
- прымяненне ведаў на практыцы;
- стымуляванне юных умельцаў да народнай традыцыйнай творчасці.

Формы прадстаўлення праекта: выстаўка глінянай цацкі; прэзентацыя творчай дзейнасці студыйцаў у СМІ; выраб буклетаў, зборнікаў.

Установы і арганізацыі, ва ўзаемадзеянні з якімі выконваецца праект:

- Беларускі Саюз майстроў народнай творчасці;
- Салігорскі краязнаўчы музей;
- Музей Маці г. Салігорска;
- Дзяржаўная ўстанова “Мінскі абласны цэнтр народнай творчасці”.

ЗМЕСТ

Уводзіны.....	4
1. Асноўная частка.....	4
1.1. Вытокі глінянай цацкі.....	5-6
1.2. Значэнне керамічнай цацкі ў жыцці чалавека.....	6
1.3. Тэхналогія вырабу цацкі-свістулькі.....	7-8
1.4. Тэхналогія вырабу цацкі-бразготкі.....	8-10
1.5. Тэхналогія вырабу цацкі-лялькі.....	10-12
1.6. Этнаграфічныя экспедыцыі ў студыі.....	12-13
1.7. Рэаліі традыцыйнай глінянай цацкі ў сучасны час.....	13
2. Заключэнне.....	14
3. Літаратура.....	15
4. Дадаткі.....	16

УВОДЗІНЫ

З глыбінь вякоў гучыць свіст глінянай цацкі-свістулькі. Ганчарнае кола нарэзвае кругі з сівой даўніны ў сённяшні час. Маленькі хлопчык, беручы ў рукі кавалачак гліны, якую дала яму маці-зямля, хоча зрабіць тую ж цацку, з якой гуляў яго аданагодак тысячы гадоў назад, каб адчуць вялікую сілу няспыннага жыцця, спасцігнуць яго глыбокую таямніцу.

М. Пратасеня

Дадзеная педгагічная і практычная распрацоўка знаходзіцца ў русле сучасных этнакультурных і адукацыйных тэндэнцый. Яна накіравана на развіццё творчых здольнасцей дзяцей і моладзі праз стымуляванне інтарэсаў да традыцыйнай народнай культуры і мастацтва, вывучэнне традыцыйных народных рамёстваў, далучэнне да жывых вытокаў духоўна-гістарычнага вопыту беларускага народу.

Мэта: ўдзяліць большую ўвагу выхаваўчаму і развіваючаму патэнцыялу народнай цацкі як прадмету актыўнага і глыбокага фарміравання культуралагічнай кампетэнтнасці дзяцей і вучнёўскай моладзі.

Задачы:

- пазнаёміць з вытокамі глінянай цацкі;
- пазнаёміць з тэхналогіямі вырабу цацкі-свістулькі, цацкі-бразготкі, цацкі-лялькі;
- паказаць нацыянальную адметнасць Салігорскай глінянай цацкі;
- вызначыць праблему развіцця народнай традыцыйнай цацкі.

Адной са значных з'яў народнага мастацтва з'яўляецца цацка. Цацка – гэта вялікі казачны цуд у нашым жыцці, частка нашай вялікай культуры, гэта першая і самая лепшая азбука дзяцінства. Толькі ў ей знайшлося гарманічнае спалучэнне такіх функцый, як дзіцячая забаўка і скарбніца жыццёвага вопыту, нацыянальна-мастацкі твор з вялікім духоўным і практычным патэнцыялам, які можна развіваць, з якім можна весці дзіця ў дарослае жыццё. Гліняная цацка, як і цацкі з другіх матэрыялаў, з'яўляецца сапраўдным рукатворным цудам у жыцці многіх народаў. Цаццы нададзена забаўляць дзіця, развіваць яго жыццёвы вопыт, фантазію, ўсё тое, што неабходна ў далейшым жыцці.

Неабходна стымуляваць развіццё творчай дзейнасці асобы праз вывучэнне традыцыйнага народнага мастацтва стварэння цацкі з нацыянальнай адметнасцю, мастацкай вобразнасцю, прымяняючы традыцыйныя народныя матэрыялы, тэхналогіі, прыёмы стварэння і мастацкага аздаблення.

На падставе пазнання, вывучэння традыцыйных форм і тэхналогій трэба прадоўжыць развіваць і ўзбагачаць, ствараць новыя сучасныя цацкі, ўвасабляючыя ў сябе гістарычнае духоўнае багацце мінулых пакаленняў і творчыя ўвасабленні пакаленняў сённяшняга часу.

Дадзенная работа будзе спрыяць далучэнню дзяцей і дарослых да стварэння цацкі, маючай нацыянальную адметнасць, гісторыка-культурную значнасць і мастацкую каштоўнасць.

Вытокі глінянай цацкі зыходзяць з часоў неаліта: 4-2 тысяч гадоў да нашай эры, калі старажытныя людзі пачалі апрацоўваць гліну. Гэтыя загадкавыя выявы з'яўляюцца найстаражытнейшымі помнікамі нашай культуры. Яны захаваліся некранутымі на працягу многіх стагоддзяў. Беларускія народныя гліняныя цацкі прайшлі складаны шлях эвалюцыі ад узнікнення да сучаснага стану. З'яўленне іх звязана са старажытнымі ўяўленнямі і культурамі.

Першымі цацкамі былі бразготкі і свістулькі. Гэтыя цацкі выкарыстоўваліся нашымі продкамі як абярэгі, былі сімваламі роду.

Разнастайныя багатыя знаходкі даследчыкі зрабілі пры раскопках гарадзішчаў жалезнага веку: фігуркі каней, сабак, птушак і іншых жывёл. Таксама знойдзены бразготкі ў выглядзе шарыка, цыліндрыка, яйка.

Па старажытных павер'ях, якімі кіраваліся яшчэ ў XIX стагоддзі, світ адганяў злых духаў, фігуркі людзей абазначалі продкаў, свойскіх жывёл ляпілі з надзеяй паўплываць на дабрабыт.

На працягу многіх стагоддзяў народныя цацкі, іх стылістыка, характар і дыяпазон сюжэтаў, амаль не змяніліся да нашых дзён. Яны невялічкія, кампактныя, пазбаўленыя розных падрабязнасцей, перадаюць толькі самыя галоўныя рысы персанажаў: крутая шыя ў каня, загнутыя рогі ў барана, плоская дзюба ў качкі. Цацку-ляльку ляпілі ў выглядзе конуса спадніцы, якая пераходзіць у грудзі, рукі, галаву. Гэтыя фігуркі статычныя, фронтальныя, негледзячы на невялікія памеры, выглядаюць манументальнымі. Такая абагуленасць вобразы народнай цацкі прадыхавана характарам вытворчасці. Іх ляпілі хутка і шмат. Трэба было, каб цацка была нескладаная (калісьці яна каштавала адно курынае яйка).

Такая пластычная трактоўка цацкі праглядаецца ў вырабах многіх майстроў XX стагоддзя: Вольгі Давідзенка і Кацярыны Жылінскай з Ружан, Ганны Марачовай з Дуброўна, Настасі Калінскай з Дрыбіна, Івана Сасноўскага з Івенца. Гэтыя майстры займаліся вырабам цацак пастаянна і перанялі прыём лепкі і стылістычны характар трактоўкі вобразу ад папярэднякаў.

Найбольш дасканалымі сапраўднымі класічнымі творамі мастацтва з'яўляюцца цацкі Сцяпана Глебкі з вёскі Харосіца, што пад Навагрудкам. Яго цацкі - невялікага памеру, надзвычай выразныя, маюць аднолькавае тулава з кароценькімі ножкамі. І толькі верхнія часткі – галава і шыя ствараюць розныя вобразы сваёй пластычнай трактоўкай. Яны маюць цэльнасць пластычнай трактоўкі, уласцівасць матэрыялу і творчай задумы, адпаведнасць форм зместу. Такая стылістыка цацкі выпрацоўвалася і шліфавалася многімі пакаленнямі майстроў. У гэтай і суседніх вёсках -

Весялове і Сланёве працавалі некалькі майстроў, якія займаліся толькі вырабам цацак. Гэта адзінае месца ў Беларусі, дзе выраб цацак меў самастойны характар - ім займаліся выключна мужчыны.

Сам матэрыял – гліна – патрабуе, каб выява не мела дробных, тонкіх дэталяў. З ёй будуць гуляць дзеці. Калі яна ўпадзе, то лёгка разаб'ецца. Таму традыцыйная цацка абагулена, добра ляжыць у руцэ. Такая стылістычная трактоўка формы характэрна для ўсіх традыцыйных народных цацак, ад іх з'яўлення ў старажытнасці да нашага часу. Такая цацка з'яўляецца як бы сімвалам, які дае ўладальніку, дзіцяці, прастор для фантазій уласнага творчага ўспрымання вобраза. Разам з тым, у пачатку ХХ стагоддзя ўсё больш з'яўляюцца цацкі наўна-рэалістычнай стылістыкі. Майстры падстрайваюцца пад пакупнікоў, заказчыкаў, імкнуцца да рэалістычнага адлюстравання сваіх персанажаў. У цацках з'яўляецца больш дэталяў: капоцікі, поўсць, лапкі і іншыя дробныя формы. Жаночыя фігуркі набываюць больш канкрэтную дэталізацыю, ператвараюцца ў настольную дэкаратыўную пластыку. Гэта добра праглядаецца на цацках з пасёлка Ракаў. Фігуркі гэтых цацак набываюць больш жывыя вобразы. Жаночыя і мужчынскія выявы апранаюцца ў характэрную для таго часу вопратку: капялюш з бантамі, доўгія сукенкі, у руках - букеты. Трэба сказаць, старажытная сімволіка, яе ўмоўнасць, значнасць цацкі-абярэга забываецца.

Рэаліі часу накладваюць на цацку новую трактоўку вобразу: з'яўляюцца новыя сюжэты. Майстры ў сваіх вырабах адлюстроўваюць уласнае бачанне тагачаснай рэчаіснасці, свае адносіны да яе (Е. Сахута. Беларускае народнае ганчарства стар.137). Цацкі набываюць сюжэтныя сцэпкі, у іх з'яўляецца дынаміка. Гэта добра прасочваецца на цацках “Коннікі”, “Пара”, “Лялькі” з пасёлка Ракаў 30-ых гадоў, якія захоўваюцца ў МСБК. Тагачасная ракаўская цацка вызначаецца казачнасцю, яркай сюжэтнасцю, індывідуальнасцю стылістычнай трактоўкі вобразу. Гэтым яна адрозніваецца ад іншых цацак беларускіх майстроў.

Сюжэты і стылістыка народнай цацкі майстроў у многіх падобны да цацак суседніх славянскіх народаў: цэнтральнай Расіі, Паўночнай і Усходняй Украіны, сумежнай тэрыторыі Польшы.

У Салігорску ствараюцца цацкі-свістулькі і цацкі-бразготкі. Гэта асноўныя, найбольш папулярныя вобразы народнай цацкі: жаночыя вобразы, вобразы жывёл: конь, баран, казёл, сабака, певень, птушка. Канструкцыйная асаблівасць жывёл у тым, што яны маюць аднолькавае па форме тулава з невялікімі ножкамі-адросткамі. Толькі верхнія дэталі: галава, шыя, рогі, а ў сабакі хвост, характарызуюць новы персанаж, вобраз. У цаццы зроблена прыстасаванне, праз якое можна свісцець. Пры канструкцыі свістка неабходна, каб струмень паветра, які выходзіць са свістковай адтуліны пападаў на востры край язычка, што вельмі важна для таго, каб цацка гучала.

Дэкаратыўнае аздабленне цацкі выканана палівай карычневага колеру двух адценняў спосабам пакрыцця ў ёмкасці. Цацка пакрываецца палівай не ўся, а толькі часткова. Спалучэнне глазураванай паверхні і матавага тэракотавага “чарапна” ствараюць асаблівы дэкаратыўны эфект.

Цацкі не маюць дробных дэталёў: кампактныя, абагуленай формы, стрыманыя ў каляровым рашэнні. Усё гэта адпавядае як традыцыйнай народнай цаццы, так і той, якая ствараецца ў нашым горадзе. У Беларусі, дзе існавала ганчарства, таксама рабілі цацкі. Іх дэкаратыўна апрацоўвалі, як і посуд.

Тэхналогія вырабу цацкі-свістулькі (дадатак: табліцы 1, 2)

Матэрыялы: гліна, шлікер

Інструменты: стэк-праколка (універсальны), дапаможная палачка з дрэва цыліндрычнай формы дыяметрам 7-10 мм і даўжынёй 7-12 см з акругленым канцом.

Тэхналагічны працэс

Цацка выконваецца з аднаго кавалка гліны памерам з запалкавы карабок. Кавалку гліны надаём форму кароткага цыліндрыка, можна яйка, у сярэдзіну якога ўстаўляем дапаможную палачку акругленым канцом трохі далей за сярэдзіну нашай нарыхтоўкі. Гэта палачка будзе ўтвараць паветраную камеру і дасць нам магчымасць смела ствараць (ляпіць) форму нашай цацкі, не баючыся расплюшчыць яе ўнутраную частку.

З загатоўкі расплюшчваем і адцягваем частку гліны на шыю і галаву нашага коніка, а з процілеглага боку (уздоўж палачкі) – на хвост-свісток. З ніжняй часткі загатоўкі адцягваем, адшчыпваем чатыры аднолькавыя атожылькі-ножкі.

Цяпер, калі мы вызначылі асноўныя канструкцыйныя прапорцыі нашай выявы, пераходзім да больш пластычнай прапрацоўкі вобраза. Адцягваем больш шыю, робім яе дугой, памячаем галоўку. Ножкі лепім невялікімі выступамі акругленай формы. Хвост адцягваем на 2,5-3 см, робім яго цыліндрычнай формы.

Цяпер, калі ў нас добра вызначыўся сілуэт і форма цацкі, працягнем пластычную прапрацоўку галавы і шыі нашага коніка. Верхнюю частку шыі трохі расплюшчваем, адцягваем вушкі ў верхняй частцы галавы, робім іх невялікімі акруглымі выступамі. Прапрацоўваем пластычную форму галавы коніка. На шыі праціскаем стэкам рысы, якія імітуюць грыву. На галаве перад вушамі робім невялікія выемкі, у якіх робім стэкам вочы нашага коніка. На пярэдняй частцы галавы праціскаем стэкам рысу, якая імітуе рот нашай выявы. Пасля больш канкрэтна прапрацоўваем усю форму вырабу, дэталі.

Калі форма зроблена, пераходзім да стварэння самога свістка. Дапаможную палачкаю, якая знаходзіцца ў сярэдзіне вырабу, пашыраем унутраную ёмістасць. Калі яна стане свабоднай, выцягваем палачку. Адтуліну з краю залепліваем глінай на 5-7 мм. Пасля ў ніжняй частцы хваста на адлегласці 5-7 мм стэкам прарэзваем прамавугольную свістковую адтуліну на шырыню стэка. Лішак гліны можна дастаць стэкам або прыціснуць да задняй сценкі ўнутры свістка. Стэкам і пальцам расплюшчваем процілеглы край адтуліны, робім язычок вострым.

Пасля плоскай часткай стэка паралельна язычку, крыху яго прыціснуўшы, у напрамку да задняй сценкі робім шчыліну на шырыню стэка. Глядзім, каб шчыліна – гэта паветраны канал – не забілася глінаю, калі будзем вымаць стэк. Струмень паветра, які будзе выходзіць з канала, трэба каб пападаў на язычок, тады цацка будзе гучаць. Тон, вышыня гуку будзе залежыць ад велічыні рэзанатарнай ёмістасці. Калі яна маленькая, гук будзе больш моцны і высокі. Пры большай поласці ён будзе ніжэйшым, глухаватым. У паветранай камеры, тулаве нашай свістулькі, можна зрабіць 1-2 адтуліны вострым канцом стэка. Закрываючы і адкрываючы іх пальцамі, можна мяняць вышыню гука.

Такую ж канструкцыю і паслядоўнасць вырабу маюць і другія персанажы цацкі-свістулькі. Гэта “Козлік”, “Кароўка”, “Баран”, “Сабачка”, “Коцік”, “Алень”, “Лось”, “Зубр”. У іх аднолькавая форма тулава, і толькі верхняя частка (галоўка, шыя, рожкі) стварае новыя вобразы.

Такія дэталі, як рожкі ў барана, лася, аленя, можна зляпіць асобна, а пасля шлікерам прымацаваць да тулава.

Яшчэ адна з цікавых выяў цацкі-бразготкі - цацка ў выглядзе цыліндра з вушкамі, за якія яе можна падвесіць у люльку. Яна аздоблена элементамі ангобнага распіснага арнамента, другая цацка мае форму шара з ручкай. Яна дэкарыравана арнаментам, якім у старажытнасці дэкарыравалі посуд. У ручцы цацкі – бразготкі змайстравана свістковае прыстасаванне. Цацка выконвае дзве функцыі: бразготка і свістулька. Ёсць гліняныя цацкі-бразготкі - жаночыя выявы. Гэтыя цацкі маюць функцыі бразготкі і званочка. Яны маюць полуу канструкцыю, з глінянымі шарыкамі ў сярэдзіне.

Тэхналогія вырабу цацкі-бразготкі (дадатак: табліца1)

Матэрыялы: гліна, шлікер

Інструменты: стэкі, качалка, дошчачка, лінейка

Тэхналагічны працэс цацкі-бразготкі цыліндрычнай формы

Бяром кавалак гліны і пры дапамозе качалкі на дошчачцы раскатваем яе ў блін. Гліну раскатваем спачатку ў адным напрамку, пасля – у другім, перпендыкулярна першаму напрамку. Пры такім спосабе раскаткі пласт будзе мець аднолькавую таўшчыню.

Пасля пры дапамозе лінейкі і стэка пазначаем і вырэзваем з нашага пласта прамавугольную загатоўку.

Пасля зварочваем яе ў цыліндр, край і стыкі намазваем шлікерам і пры дапамозе качалкі, якую змяшчаем у сярэдзіну нашага цыліндрыка, загладжваем пальцамі стык.

З астатніх кавалкаў бліна, калі яны засталіся, раскатваем новы, вырэзваем два донцы, паставіўшы цыліндык на пласт.

З гліны накатваем 1-2 дзясяткі шарыкаў рознага памеру, не вельмі вялікіх. Калі ўсе дэталі зробены, прыступаем да зборкі. Намазваем шлікерам тарэц цыліндрыка і прыклеіваем донца,

унутр закідваем шарыкі і таксама прыклеіваем другое донца і вушкі. Губкаю і пальцамі загладжваем стыкі. Пры склейванні бразготкі трэба глядзець, каб усярэдзіну не трапіў шлікер, які можа прыклеіць некаторыя шарыкі.

Упрыгожыць нашу бразготку можна старажытным кропачна-рысачным арнамантам альбо геаметрычнымі ўзорамі нацыянальнай арнаментыкі. Пасля гэтага ў цэнтры донцаў трэба зрабіць адтуліну.

Цацка-бразготка ў форме цыліндрыка найбольш лёгкая ў вырабе. З яе трэба і пачынаць вывучаць гліняную цацку. Выраб яе дае навучэнцам магчымасць пазнаць ўласцівасці матэрыялу, тэхніку надання яму аб'ёмнай формы, канструявання з плоскасці рэльефнага палага вырабу, які запоўнены невялікімі глінянымі шарыкамі і можа гучаць. Як усё проста і цудадзейна! А на акруглай паверхні можна выціснуць стэкам кропачкамі і рысачкамі арнаментальны ўзор, такі які стварыў старажытны чалавек тысячу гадоў таму, альбо выціснуць малюнак па матывах, якія знойдзены ў жытле старажытнага чалавека, у пячорах.

Тэхналагічны працэс цацкі-бразготкі ў форме шара або яйка

Бяром кавалачак гліны памерам 4-6 см шарападобнай формы. Вялікімі пальцамі дзвюх рук націскаем на гліну пасярэдзіне кавалка. Робім загатоўку ў выглядзе шляпкі грыба. Пасля гэтага змочваем палец правай рукі ў мокрую губку, указальны і вялікі пальцы ўстаўляем унутр шляпкі, а вялікім пальцам націскаем на загатоўку і праводзім пальцам да краю “шляпкі” загатоўкі. Левай рукой прытрымліваем выраб. Паслядоўна пакручваючы загатоўку, праходзім па ўсёй акружнасці, выконваючы такія дзеянні, пакуль наш выраб не атрымае форму званочка. Далей бяром выраб за венчык дзвюма рукамі і насустрач адна другой уціскаем гліну ў хвандачкі. Праходзім па ўсёй акружнасці. Пасля гэтага зноў вялікім пальцам правай рукі разгладжваем хвандачкі, расплюшчваем сценкі выраба, надаём усёй загатоўцы форму пустацелага шара, стараемся, каб сценкі былі аднолькавай таўшчыні. Трэба, каб у нас атрымаўся полы шар з невялікай адтулінай дыяметрам 8-15 мм і сценкамі аднолькавай таўшчыні.

Можна зляпіць форму шара, а можна надаць форму яйка, выцягнутага шара. Каб бразготку было добра трымаць у руцэ, зробім ручку. Ручка робіцца ў форме грыбка, толькі шляпка выгінаецца ў адваротны бок. Каб бразготка гучала, зробім гліняныя шарыкі невялікага, але рознага памеру дыяметрам 3-7 мм. Шарыкі можна крыху падсушыць.

Калі ўсе дэталі бразготкі злепленыя, пачынаем іх склейваць. У пустацелы шар закідваем гліняныя шарыкі. Шлікерам намазваем вакол адтуліны. Пасля прыклеіваем ручку-“грыбок”, добра прымацоўваем, прыгладжваем губкай і пальцамі. Затым робім стэкам адтуліну, каб выходзіла паветра. Адтуліну робім стэкам-праколкаю цераз ручку або ў сярэдзіне шара з адваротнага боку.

У такой жа паслядоўнасці выконваецца і цацка ў выглядзе яйка. Вакол ручкі можна выціснуць фігурным стэкам арнаментальны ўзор. Пасля гэтага цацка-бразготка адпраўляецца на сушку.

Цацкі-лялькі (цацкі-бразготкі) маюць наступную канструкцыю: ніжняя частка лялькі (спаднічка) мае конусападобную полую форму званочка з закрытым дном, у якой змяшчаюцца гліняныя шарыкі, альбо без дна і там падвешаны на нітачы языкчок. У залежнасці ад гэтых канструкцыйных асаблівасцей цацкі могуць бразгаець і звянець. Верхняя палова цацкі (тулава) мае абагуленую форму жаночай выявы. У сваёй вобразнай пабудове лялькі маюць элементы нацыянальнай вопраткі, арнамента, якія размаляваны лакальнымі колерамі ангобаў і пакрыты празрыстай палівай. Гэтыя лялькі-бразготкі традыцыйна падвешваюцца ў калысцы. Лічылася, што іх павінна быць абавязкова нячотная колькасць, а самі выявы – не мець твару.

Тэхналогія вырабу цацкі-лялькі (дадатак: табліца1)

Матэрыялы: гліна, шлікер

Інструменты: стэкі, губка, дошчачка

Тэхналагічны працэс

1 варыянт

Бяром кавалак гліны. Яго велічыня залежыць ад памеру будучай бразготкі. Вялікімі пальцамі дзвюх рук праціскаем сярэдзіну нашага шарападобнага кавалка гліны, надаём нашай загатоўцы форму шляпкі грыба. Пасля змочваем далонь правай рукі або 2-3 пальцы, устаўляем у шляпку, а вялікім, змочаным у мокрую губку, націскаем на гліну ўверсе шляпкі і “зганяем”, згладжваем вялікім пальцам к краю шляпкі. Так праходзім па ўсёй акружнасці. Пры гэтым наша загатоўка павялічваецца ў памеры, набывае форму конуса з шырокім дном і тонкімі сценамі.

Потым дзвюма рукамі насустрач адна другой сплюшчваем сценкі ў хвандачкі па ўсёй акружнасці. Наш конус памяншаецца ў дыяметры, становіцца хвалепадобным. Пасля гэтага мы зноў разгладжваем змочаным вялікім пальцам гліняныя хвандачкі, надаём нашай загатоўцы форму конуса-спаднічкі правільнай формы з тонкімі, прыблізна адной таўшчыні, сценамі (4-6 мм).

З другога невялікага кавалачка гліны раскатваем цыліндрык. Прадаўліваем у ім шыйку, верхняй частцы надаём форму галоўкі, а ніжняй – тулава.

Яшчэ з аднаго кавалачка гліны раскатваем тонкую каўбаску, разрэзваем яе на дзве роўныя часткі, надаём ім форму пытальнага знака з патоўшчаным верхам. Гэта будуць рукі цацкі.

Цяпер можна накатаць шарыкаў рознага памеру (2-3 дзясяткі), каб яны паспелі крыху падсохнуць да зборкі лялькі.

Затым трэба раскатаць кавалак гліны прыблізна такой таўшчыні, як конус-спаднічка, акрэсліць яе на гэтым пласце, выразаць круг такога дыяметра.

Калі асноўныя загатоўкі зроблены, можна збіраць нашу цацку-бразготку. Да конуса-спаднічкі пры дапамозе шлікера прыклеіваем тулава, старанна прыціскаючы і прыгладжваючы стыкі. Такім жа чынам прыклеіваем рукі (накіраваць іх можна ў бокі), стыкі добра загладжваем.

На галоўку нашай ляльцы можна зляпіць чапец. Для гэтага тонка раскатваем кавалачак гліны, надаём яму неабходную форму, намазваем шлікерам і апрацаем на галаву, акуратна прыціснуўшы і прыгладзіўшы ўсю паверхню. Гэтак жа можна раскатаць качалкаю кавалачак гліны і выказаць з яго фартушок, які таксама шлікерам трэба прыклеіць на спаднічку.

Пасля ў нашу ляльку закідваем гліняныя шарыкі. Край спаднічкі намазваем шлікерам. Асабліва пільна глядзім, каб шлікер не змог папасці ў сярэдзіну спаднічкі. Пасля прыклеіваем загатоўку-дно і добра прыгладжваем стыкі.

На фартушку і рукавах нашай цацкі-бразготкі можна стэкам выціснуць элементы беларускага арнаменту.

2 варыянт

Цацку-бразготку “Ляльку” можна выканаць і ў галаўным уборы “намітцы”. Форму спаднічкі выканаць у форме паўшар’я альбо знайсці іншую форму, якая сілуэтна падобна формам народнага касцюма. Можна выканаць цацку “Ляльку” з дзіцем ці са свістулькай-пеўнікам у руках.

Пры вырабе цацкі-бразготкі важна не забыць зрабіць адтуліну ў рэзанатарнай ёмістасці, каб магло выходзіць паветра. Пажадана, каб сама сценка бразготкі была тонкай (4-6 мм) і аднолькавай таўшчыні. Гэта будзе спрыяць больш высокаму і моцнаму гуку.

Гліняная цацка “Лялька” з функцыяй бразготкі кампактная, абагуленая па пластыцы, мае нацыянальную адметнасць, а гук бразготкі надае ёй элемент гульні, забавы, што вельмі важна для сапраўднай цацкі.

3 варыянт

Яшчэ адзін спосаб вырабу глінянай лялькі-бразготкі – з раскатанага пласта. Па тэхналогіі гэты спосаб больш лёгкі і даступны.

Бяром кавалак гліны. Яго велічыня залежыць ад памеру будучай цацкі. Кладзём гліну на дошчачку і раскатваем качалкаю у блін. Каб пласт атрымаўся аднолькавай таўшчыні, неабходна мяняць напрамак раскаткі: спачатку ў адзін бок, пасля перпендыкулярна гэтаму напрамку.

Пасля гэтага з нашага пласта пры дапамозе стэка можна па гатоваму шаблону выказаць конусападобную загатоўку. Згортваем яе па акружнасці, утвараючы форму конуса. Стыкі змазваем шлікерам і, уставіўшы ўсярэдзіну качалку, склейваем і загладжваем стыкі, прыціскаючы да качалкі стык. Верх конуса таксама загладжваем, робім усечаным.

Стэкам размячаем асноўныя прапорцыі частак фігуры лялькі. Пазначаем лінію наміткі і лінію пояса. Акрэсліваем і праціскаем авал твару, надаём яму невялікі рэльеф без дэталёвай

прапрацоўкі. Праціскваем асноўныя лініі-складкі наміткі. З астатніх кавалкаў раскатанага пласта вырэзваем рукава-рукі і прыклеіваем шлікерам. Потым вырэзваем прамавугольны ручнічок, які прыклеіваем так, быццам ён вісіць на далонях. На ручнічок размяшчаем хлеб-каравай, які лепім адвольна. На ручніку, рукавах, намітцы размячаем і праціскаем стэкам арнаментальны ўзор. Катаем шарыкі, раскатваем дно-блін. Закідваем шарыкі і заклеіваем дно.

Па расказах кіраўніка студыі, Пратасені М.А., у мэтах вывучэння традыцыйнага народнага мастацтва яшчэ з першых гадоў яе існавання, сталі ажыццяўляцца этнаграфічныя экспедыцыі, экскурсіі ў краязнаўчыя музеі, у месцы, дзе людзі займаліся ганчарствам. Самым блізкім месцам, куды педагогі-керамісты і іх навучэнцы адпраўляліся, была вёска Дарасіно Любанскага раёну. Паходы ў гэты ганчарны асяродак сталі неад'емнай часткай навучання. Тут навучэнцы пазнаёміліся з традыцыйнымі народнымі тэхналогіямі стварэння ганчарных вырабаў, асабліва сям'і пакрыцця палівай.

Пазнавальнымі былі экскурсіі ў вёскі Сіняўка і Ганявічы Клецкага раёну, дзе стваралі гартаваны посуд. Пра тэхналогію яго сварэння даведаліся ад майстра з вёскі Ганявічы Антона Вярэйкі. Потым у студыі гартаванне ганчарных вырабаў знайшло творчае развіццё.

Таксама, са слоў кіраўніка, стала вядома, што экскурсіі ў мясцовы краязнаўчы музей пазнаёмілі з археалагічнымі знаходкамі, якія былі знойдзены на раскопках у курганах і паселішчах старажытнага чалавека. Вакол горада Салігорска, ля вёскі Мяцявічы і Тычыны, дзе раней знаходзіліся старажытныя паселішчы, людзі выраблялі гліняны посуд.

У час паходаў, размаўляючы з жыхарамі вёсак, творчы калектыў дарослых і дзяцей шмат даведаўся пра ўклад жыцця, абрады, лягенды, рамёствы, а таксама пра цацку, якую выраблялі з розных матэрыялаў. Нават у наш час у многіх вёсках ад бабуль можна пачуць распавяданні аб розных прыкметах, павер'ях пра гульню з лялькамі і цацкамі. Яны сведчаць, што калісьці цацкі мелі сакральнае значэнне. Напрыклад, калі дзеці шмат гуляюць у лялькі – гэта прыкмета, што ў сям'і з'явіцца новае дзіця. Нядбайная адносіна да лялькі выклікала хваробу кагосьці з сям'і, а захаванне лялькі ў зямлю альбо ў снег прадказвала раптоўную смерць каго-небудзь з родзічаў. Таксама па народным павер'ям лічылася, што злепленая з гліны жаночая выява спрыяе павелічэнню сям'і, жывёла – прыплоду ў гаспадарцы, птушка – здзяйсненню жаданняў. Зараз гліняная цацка – гэта дзіцячая забаўка, прадмет упрыгожвання інтэр'еру і твор традыцыйнага народнага мастацтва.

Беларуская народная цацка мае вялікі духоўны патэнцыял у развіцці, выхаванні па вытоках духоўна-гістарычнай спадчыны беларускага народа. Яе значэнне добра ўсведамляюць у суседніх славянскіх краінах: у Расіі і Украіне, дзе павага і значэнне народнага мастацтва ў адукацыйным і культурным жыцці мае вялікае значэнне, рэалізуецца ў многіх праграмах навучальных устаноў. Праходзяць выставы і конкурсы, па якіх яскрава і характэрна вызначаецца нацыянальная

мастацкая адметнасць. Гэта характэрна не толькі для творчасці дарослых, але і дзяцей. Працуюць школы народных рамёстваў з мастацкім накірункам, праводзіцца шмат майстар-класаў па розных відах народных промыслаў. Павага, шанаванне, любоў да народнага мастацтва прывіваюцца дзецям з маленства.

У нашай краіне таксама праводзяцца конкурсы па народных відах рамёстваў, выставы і фестывалі народнай творчасці ва ўстановах культуры. У сферы адукацыі, нам здаецца, такіх мерапрыемстваў праходзіць менш. Тым жа выставы і конкурсы (якіх мала) вельмі далёкія ад здабыткаў народнага мастацтва. Цяжка, якія на іх экспануюцца, на наш погляд не маюць ніякага дачынення да народнай цяжка. У лепшым выпадку – гэта проста цяжка, выкананая дзецьмі, размаляваная ўсіммі колерамі вясёлкі і прадстаўленая, як дзіцячы мастацкі твор. У краях поўнае засілле замежнай цяжка.

У выніку, хацелася бы больш удзельнічаць у выставах, конкурсах майстроў народнай творчасці, асабліва такой выдатнай з’явы народнага мастацтва, як дзіцячая цяжка. Удзельнічаць у майстар-класах беларускіх вядомых майстроў народнай творчасці, якія ствараюць цяжку для дзяцей.

Заклучэнне

Дадзеная метадычная і практычная распрацоўка “Гліняная цацка – як рукатворны цуд народнага мастацтва” будзе стымуляваць інтарэс падростаючага пакалення да традыцыйнай народнай культуры, мастацтва. Распрацоўка раскрые вялікі духоўны патэнцыял традыцыйнай народнай цацкі, пашырае матывацыю ў навучэнцаў да каштоўнасцей этнакультурнай спадчыны. Творчы праект будзе стымуляваць навучальную і практычную дзейнасць у галіне мастацкай цацкі, якая мае ў аснове традыцыйныя народныя тэхналогіі стварэння, функцыянальнае прызначэнне і мастацкую вобразнасць.

У дадзенай рабоце апісаны працэс стварэння адной з цікавых галін народнага мастацтва - цацкі-свістулькі і цацкі-бразготкі, спалучаючых у сябе традыцыйныя народныя матэрыялы і тэхналогіі з традыцыйнымі формамі, як творча іх прымяніць для стварэння сучасных цацак. Распрацоўка садзейнічае стварэнню вобразаў, якія ўвабралі ў сябе ўвесь этнакультурны шлях развіцця цацкі ад татэма, абярэга, каляндарна-абрадавага сімвала, дзіцячай забаўкі да сувеніра.

Навучэнцы стварылі традыцыйныя цацкі-свістулькі, якія ствараюць Салігорскія майстры. Выканалі цацкі-бразготкі як традыцыйнай формы (шар, цыліндрык) так і вобразы цацкі-лялькі сучаснага напрамку з гульнёвымі якасцямі, нацыянальнай адметнасцю. У навучэнцаў і педагогаў студыі працягваецца развіццё цацкаі-бразготкі, якая сёння амаль забыта. Яна ўвасабіла ў сябе функцыі цацкі і сувеніра з нацыянальнай адметнасцю.

У цяперашні час, у эпоху глабалізацыі, вельмі значна захавець традыцыйнае народнае мастацтва, культурны вопыт свайго народа і прадоўжыць яго развіццё у новых сучасных умовах, прымяняючы традыцыйныя народныя матэрыялы і тэхналогіі для стварэння высокамастацкіх твораў.

Літаратура

1. Дайн Г.Л. Русская цацка. – М.: Савецкая Расія, 1987;
2. Жук В.І. Сучасная беларуская кераміка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1984;
3. Лукіч П.Е. Канструяванне мастацкіх вырабаў з керамікі. – М.: Вышэйшая школа, 1979;
4. Лёгенькі Ю.Г. Від рамяства да творчасці. – Кіеў. Час., 1990;
5. Мілючэнкаў Л.П. Беларускае народнае ганчарства. – Мн.: навука і тэхніка, 1984;
6. Назіна І.Д. Беларускія народныя музычныя інструменты. Мн.:1979;
7. Пратасеня М. А. Верціцца ганчарнае кола. – Мн.: Пазашкольнае выхаванне, 2005, стар. 58;
8. Ржавуцкі М. Беларуская гліняная цацка. – Мн.: Польша, 1991;
9. Салтыкоў А.Б. Самае блізка мастацтва.- М.: Асвета, 1968;
10. Сахута Я.М. Беларускае нроднае ганчарства. Мн., 2013;
11. Сахута Я.М. Беларуская народная цацка. – Мн., 1991;
12. Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989.